

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА
КАФЕДРА ФІНАНСІВ, ОБЛІКУ ТА ПІДПРИЄМНИЦТВА**

**ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ У МАЙБУТНІХ
ВИКЛАДАЧІВ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ**

Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: здобувачка 2 курсу, групи 10-202М

Спеціальності 015 Професійна освіта

Спеціалізації 015.37 Аграрне виробництво,
переробка сільськогосподарської продукції та
харчові технології

Освітньо-професійної програми Професійна
освіта (Технологія виробництва і переробки
продуктів сільського господарства)

Клопот Юлія Володимирівна

Керівник к.т.н., доцент Кострицький Віталій
Григорович

Рецензент: к.пед.н., доцентка кафедри
транспортних технологій та механічної
інженерії Херсонської державної морської
академії Знамеровська Наталія Павлівна

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні засади формування педагогічної культури майбутніх викладачів закладів професійно-технічної освіти	7
1.1. Педагогічна культура викладачів закладів професійно-технічної освіти як предмет наукових досліджень.....	7
1.2. Структура педагогічної культури викладача.....	15
1.3. Роль педагогічної культури у здійсненні професійної діяльності викладачів закладів професійно-технічної освіти.....	23
РОЗДІЛ 2. Дослідно-експериментальна діяльність з формування педагогічної культури майбутніх викладачів закладів професійно-технічної освіти	27
2.1. Особливості формування педагогічної культури майбутніх викладачів закладів професійно-технічної освіти.....	27
2.2. Стан розвитку педагогічної культури майбутніх викладачів закладів професійно-технічної освіти.....	32
2.3. Дослідно-експериментальна робота та аналіз її результатів...	37
ВИСНОВКИ	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	44
ДОДАТКИ	52
Додаток А Типологія визначень культури (А. Кребер, К. Клакхон)...	52
Додаток Б Основні підходи до визначення культури (за Л.Є. Кертманом).....	54
Додаток В Анкета «Педагогічна культура майбутнього викладача»...	56
Додаток Г Погляди на зміст поняття «педагогічна культура».....	58
Додаток Д Стан сформованості педагогічної культури.....	61
Додаток Ж Робоча програма «Основи педагогічної культури».....	62

ВСТУП

Актуальність дослідження. В умовах економічних змін в Україні підвищується роль фахівців у розбудові країни, а це в свою чергу потребує підвищення якості підготовки висококваліфікованих спеціалістів.

Оновлена законодавча база системи освіти ставить нові завдання перед викладацьким складом закладів вищої освіти, щодо удосконалення освітнього процесу професійної підготовки майбутніх педагогів закладів професійно технічної освіти. Так у статті 17 Закону «Про освіту» зазначено, що «метою вищої освіти є здобуття особою високого рівня наукових та/або творчих мистецьких, професійних і загальних компетентностей, необхідних для діяльності за певною спеціальністю чи в певній галузі знань» [4].

Готовність майбутніх викладачів закладів професійно-технічної освіти має реалізуватися через вирішення таких актуальних завдань, як розвиток системного професійного мислення; оволодіння формами та методами професійної освіти; розвиток здатності до рефлексії, яка сприятиме професійному вдосконаленню майбутнього викладача; формування основ професійної культури складовою якої є педагогічна культура.

Принципи гуманізації та демократизації системи освіти потребують розвитку таких складових педагогічної майстерності викладача професійно-технічних закладів, як: духовних, психологічних, організаційних, комунікативних та креативних. Вони, зокрема, визначають рівень педагогічної культури викладачів закладів професійно-технічної освіти.

Аналіз наукових джерел, практика спостереження та оцінювання стану сформованості педагогічної культури викладачів ЗПТО доводять, що вона недостатньо відповідає сучасним вимогам системи освіти. В

процесі професійної підготовки майбутніх викладачів недостатньо акцентується увагу на формування педагогічної культури, тому пріоритетним для навчання магістрів є розробка й обґрунтування завдань розвитку педагогічної культури викладачів ЗПТО.

Достатньо уваги приділено вітчизняними і зарубіжними вченими питанням професійної, у тому числі і педагогічної культури спеціалістів (В. Андрущенко, А. Бойко, В. Бондар, А. Губа, С. Королук, О. Мармаза, Л. Орбан-Лембрик, Ю. Палеха, В. Ягупов та ін.).

Учені досліджували різні аспекти педагогічної культури:

- як цілісне утворення (В. Гриньова), етичного (М. Васильєва, Г. Васянович, М. Фіцула), історико-педагогічного (М. Євтух, В. Луговий), психологічного (В. Войтко, Н. Чепелева) напрямку;
- загальні основи розвитку педагогічної культури (Н. Ничкало);
- роль професійно-педагогічної культури в освітньому процесі закладів вищої освіти (В. Андрущенко, Є. Бондаревська, В. Буряк, І. Зязюн, М. Подберезський, І. Прокопенко, Н. Ткачова та ін.).

Зростання актуальності проблеми розвитку педагогічної культури викладачів закладів професійно-технічної освіти в умовах оновленої законодавчої основи системи освіти, а також недостатнє її висвітлення в теорії і практиці управління визначили тему нашого дослідження **«Формування педагогічної культури майбутнього викладача закладів професійно-технічної освіти»**.

Зв'язок роботи з науковими дослідженнями кафедри. Дослідження виконувалось в межах науково-дослідної ініціативної теми кафедри фінансів, обліку та підприємництва «Формування професійної майстерності майбутніх інженерів-педагогів у процесі фахової підготовки» (державний реєстраційний номер 0118U003995).

Мета дослідження - на основі теоретичного та практичного аналізу досліджуваної проблеми визначити шляхи підвищення рівня

розвитку педагогічної культури майбутніх викладачів закладів професійно-технічної освіти в процесі професійної підготовки.

Відповідно до мети дослідження визначено основні **завдання дослідження:**

1. Здійснити теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з метою уточнення сутності основних понять дослідження.
2. Проаналізувати досвід розвитку педагогічної культури викладачів закладів професійно-технічної освіти у практиці професійної підготовки.
3. Розробити програму спецкурсу для магістрів з метою формування педагогічної культури майбутніх викладачів.
4. Проаналізувати та узагальнити результати експериментальної роботи.

Об'єкт дослідження - процес формування педагогічної культури майбутніх викладачів закладів професійно-технічної освіти.

Предмет дослідження – система формування педагогічної культури майбутнього викладача закладів професійно-технічної освіти в процесі професійної підготовки.

Методи дослідження. Для розв'язання окреслених завдань використовувався комплекс методів теоретичного, емпіричного та експериментального рівнів: аналіз і синтез, порівняння й конкретизація теоретичних знань, які сприяли розумінню сутності педагогічної культури, визначенню її складових; спостереження, індивідуальні бесіди, анкетування, для визначення стану сформованості педагогічної культури викладачів ЗПТО; педагогічний експеримент, вивчення документації – для визначення і апробації ефективних форм і методів професійної підготовки.

Наукова новизна: уточнено поняття «культура», «професійна культура», «педагогічна культура», визначено шляхи розвитку

педагогічної культури; виокремлено професійні знання, вміння та професійні якості педагогічної культури викладача ЗПТО.

Практичне значення: результати дослідження можуть бути використані у закладах вищої освіти різних рівнів, магістрами для самовдосконалення, самоосвіти та професійного становлення.

Апробація результатів дослідження: участь у Міжнародній науковій конференції «Наука, дослідження та розвиток» (педагогіка)», та публікація наукової статті «Педагогічна культура викладачів ЗПТО як предмет наукових досліджень».

Структура та обсяг: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

1.1. Педагогічна культура викладачів закладів професійно-технічної освіти як предмет наукових досліджень

Проблема культури завжди привертала увагу філософів, культурологів, психологів та педагогів. Демократичне суспільство має характеризуватися високим рівнем культури всього населення, а це в свою чергу, ставить відповідні вимоги до професійної діяльності педагога. Ці вимоги до педагогічних працівників та до їх підготовки зазначені в законах України «Про освіту», «Про професійну освіту», «Про вищу освіту».

Це потребує нових підходів до підготовки майбутніх викладачів, формування їх професійних якостей, де особливе місце має займати педагогічна культура. В історії педагогічної думки ми знаходимо цьому підтвердження, так видатний педагог Ян Амос Коменський у свій час зазначав, що діяльність викладача, скромна ззовні, а насправді є досить вагомою і важливою справою.

На сьогодні потрібен педагог, який би не просто виконував свої функціональні обв'язки, а був майстром своєї справи. Його в першу чергу характеризує висока загальна і професійна культура.

Науковці довели, що педагогічна культура є частиною загальнолюдської культури, а це значить, що в ній відображаються духовні й матеріальні цінності освітнього процесу, які необхідно творчо використовувати педагогу у зв'язку із зміною соціального запиту на формування сучасної особистості. Ми підтримуємо думку, що «педагогічна культура інтегрує історико-культурний педагогічний

досвід і регулює сферу педагогічної взаємодії. Нині під впливом реальних потреб оновлення закладів освіти спостерігається підвищений інтерес учених до дослідження педагогічної культури» [19].

У ході вивчення проблематики відносно педагогічної культури, було з'ясовано, що поняття «педагогічна культура» в науково-педагогічний обіг вперше включив В. Сухомлинський у своїй праці «Розмова з молодим директором школи». У працях «Сто порад учителеві», «Павлівська середня школа», «Методика виховання колективу» він розкрив зміст та сутність поняття «педагогічна культура». Зокрема, В. Сухомлинський зазначає те, що «педагогічна культура – це особливості вираження особистості вчителя в професійній діяльності» [34].

Педагогічна культура, на думку В. Сухомлинського, означає високий ступінь оволодіння педагогом соціокультурними цінностями людства.

Сухомлинський В. також дав змістову характеристику педагогічної культури. Він визначав її як сукупність знань, умінь, переконань, як характеристику відповідного педагогічного досвіду, «глибоке знання матеріалу», «безпосереднє звернення вчителя до розуму і серця вихованців», «багатство методів вивчення особистості» [65].

Багато напрацювань в аспекті визначення сутності і ролі педагогічної, професійної культури ми знаходимо в педагогічній спадщині видатного педагога-гуманіста В. Сухомлинського. Зокрема, він пов'язував розвиток педагогічної культури викладача з певними факторами:

✓ постійною творчою працею, тому що за його словами «якою б талановитою не була людина, яку б базову підготовку вона не мала, якщо не вчитиметься на досвіді (власному та інших педагогів), то ніколи не стане кваліфікованим викладачем-професіоналом»[65];

✓ високий рівень професійної культури формується поступово, а не одразу і при умові наполегливого самовдосконалення педагога. Зазвичай початок має розпочинатися у навчальному закладі;

✓ професія викладача поєднує дві сторони, оскільки він має бути не лише професіоналом зі свого предмета, а й вихователем.

Беззаперечними є погляди В. Сухомлинського відносно того, що на перше місце в переліку компетентності педагога поставлені широкий світогляд і педагогічна культура.

У довідкових виданнях зазначається, що у соціально-педагогічному розумінні педагогічна культура є явищем соціальним, яке характеризується особливостями педагогічної взаємодії поколінь. В плані діяльності педагогічних закладів, педагогічна культура визначається як сутнісна характеристика середовища, в якому здійснюється освітній процес.

Також виділяють індивідуально-особистісний аспект педагогічної культури, який характеризується певними властивостями особистості, професійним спілкуванням педагога із здобувачами освіти.

Ми зазначаємо, що педагогічна культура також має і філософську інтерпретацію. Філософи трактують поняття педагогічної культури як частини загальної культури і тому її розуміють – «як систему цінностей-регуляторів педагогічної діяльності (аксіологічний підхід); – як передумову, мету, засіб, інструмент педагогічної діяльності, рівень самореалізації в ній, її результат і критерій оцінки (діяльнісний підхід); – як концентроване вираження особистості педагога (особистісний підхід)» [19].

Доведено, що педагогічна культура має дві сторони: об'єктивну і суб'єктивну. Зокрема, перша сторона відображається на стані суспільної педагогічної свідомості, а друга сторона характеризує рівень сформованості в особистості потреби в удосконаленні.

Основоположники гуманістичної педагогіки (Ш. Амонашвілі, Іван Зязюн) педагогічну культуру визначають, як особливе ціннісне ставлення до учнівської та студенської молоді, як до унікального, неповторного періоду людського життя.

З гуманістичної позиції педагогічна культура оцінюється за такими критеріями: любов до дітей, емпатичне ставлення до них, турбота про їхнє здоров'я та самопочуття, спілкування на рівні діалогу, індивідуальний підхід, вміння аналізувати й змінювати освітньо-виховну ситуацію в аудиторії, адекватно оцінювати мотивацію навчання і поведінки.

Іван Зязюн зазначає, що «культура професійно-педагогічної поведінки передбачає, що за будь-яких умов педагогічної взаємодії (з учнями, батьками, колегами, адміністрацією тощо) викладач має дотримуватися норм моралі і педагогічної етики, виявляти гідність, доброзичливість, витримку, культуру спілкування, такт, володіти своїм голосом, мімікою, жестами; має бути привітним, чуйним, уважним до людей, морально самовдосконалюватися» [25].

Науковці, які досліджують проблеми педагогічної культури довели, що педагогічна культура діалектично пов'язана з елементами особистісної культури. До неї входить моральна, естетична, розумова, правова, політична, екологічна.

Професійна культура визначається як основа оволодіння професією, для педагога це означає озброєння способами і прийомами вирішення професійних функцій, але обов'язково на підставі сформованої духовної культури. На основі цього можемо констатувати такий взаємозв'язок: духовна – професійна – педагогічна культура.

Сучасні дослідження фахівців у галузі культурології (зокрема, праці А.І. Арнольдова, Б.С. Єрасова, Є.С. Маркаряна, Ю.М. Резника), дозволяють визначити такі такі структурні складові професійної культури: духовна культура викладача; професійні знання; професійні

уміння та навички; творча праця; особистісна культура (комунікативна, розумова, дослідницька); самовдосконалення.

На основі педагогічної культури, як зазначає І. Зязюн, розвивається найвищий рівень професіоналізму – педагогічна майстерність. Це підтверджується його позицією відносно того, що «фахівець може бути професіоналом лише тоді, коли його професіоналізм поєднаний з поняттям культури та педагогічної культури» [25].

Приєднується до позиції І. Зязюна також і науковець П. Щербань, який ґрунтовно доводить, що педагогічну культуру варто розглядати як основу професійно-педагогічної діяльності майбутніх педагогів. У свою чергу він також зазначає, що професійна культура передбачає отримання професійних знань, формування професійної компетентності, наявність професійноважливих якостей, які потрібні для участі в професійній діяльності [69].

Цінними для нашого дослідження є також позиції О. Онаць, В. Приходько відносно практичного змісту педагогічної культури майбутніх викладачів закладів професійно-технічної освіти [47].

У ході нашого дослідження ми виявили, що ще два десятиліття тому Е. Захарченко стверджував, що педагогічну культуру розглядали у двох площинах:

«- по перше, як частину соціальної практики у сфері взаємовідносин поколінь, де накопичуються певні традиції, норми взаємовідносин;

- по друге, як галузь людського знання, що включає концепції, теорії, норми, цінності, ідеї» (30, с. 69-70).

Варто відмітити, що, що ці позиції не втратили своєї цінності й залишилися актуальними і нині.

Г. Васянович відмічає, що «головним у понятті «педагогічна культура» є міра самовдосконалення, розвиток кращих людських рис і

якостей, створення тих матеріальних і духовних цінностей, які допомагають бути кращими» [9, с. 312].

У своїх публікаціях В. Чайка відмічає, що педагогічна культура – це «інтегральна якість особистості педагога, умова та передумова ефективної педагогічної діяльності, узагальнений показник професійної компетентності вчителя і мета професійного самовдосконалення» (67, с. 6). Аналізуючи зазначені вище підходи до визначення сутності «педагогічної культури» як наукової категорії можна зробити такі висновки:

- ✓ педагогічна культура є інтегральною якістю особистості;
- ✓ педагогічна культура моделює загальну культуру професій типу «людина – людина»;
- ✓ педагогічна культура синтезує високий професіоналізм і професійні якості фахівця;
- ✓ від розвитку педагогічної культури залежить сформованість професійних моральних цінностей майбутнього фахівця.

У нашому дослідженні ми приєднуємося до позиції І. Зязюна, який педагогічну культуру вважає «найвищим проявом професійної освіченості та професійної компетентності майбутніх фахівців, оскільки, саме на рівні педагогічної культури може проявитися індивідуальність кожного студента [25]» Він стверджував, що педагогічну культуру майбутнього викладача характеризує сукупність певних особистісних рис, зокрема, гуманістична спрямованість педагогічної діяльності, творче професійне мислення викладача, схильність до педагогічного спілкування, яке є не розкішю, а професійною якістю, наявністю соціальної відповідальності за свою професійну діяльність.

Аналізуючи сучасні науково-педагогічні дослідження спробуємо розвести два таких поняття як «педагогічна культура» [28], і «професійна культура» [58].

На думку науковців ці поняття визначають рівень культури професійної діяльності педагога, але вони вважають, що категорія «педагогічна культура» в деякій мірі ширше за професійну культуру, оскільки в соціальному обиході педагогічною культурою мають володіти не тільки вчителі, а й фахівці інших професій людини-людина, оскільки у них теж має бути відповідне спілкування та взаємовплив на колег.

Науковці Л. Заніна і Н. Меньшикова визначають педагогічну культуру, як складову загальнолюдської культури. Вони до змісту цієї категорії віднесли духовні та матеріальні цінності, способи творчої педагогічної діяльності, які необхідні для соціалізації (дорослішання, становлення) особистості [22].

Дослідники, які розглядають педагогічну культуру як психолого-педагогічну проблему зазначають, що вона має об'єктивні риси - це діяльність соціальних інститутів навчання і виховання) та суб'єктивну сторону, яка характеризує потребу особистості в удосконаленні своєї культури.

М. Ярмаченко зазначає, що «призначення педагогічної культури інтегрувати сукупність фізичних, інтелектуальних, загальнокультурних і моральних якостей, професійних знань і умінь, необхідних для успішної навчальної і виховної роботи» [52].

В. Радул пропонує своє бачення ролі педагогічної культури, зокрема, він вважає, що «призначення педагогічної культури у проектуванні загальної культури в сферу професії, що передбачає синтез високого професіоналізму і внутрішніх властивостей педагога, володіння методикою викладання й наявність культуротворчих здібностей. Педагогічна культура виступає ефективним індикатором соціальної зрілості вчителя» (58, с. 4). Підтримує позицію В. Радула відносно призначення педагогічної культури і науковець В. Крилова. Дослідниця відмічає, що педагогічна культура має включати розвинене почуття професійної гордості, працелюбства і тривалої працездатності,

енергійності та креативності, спроможності ефективно та якісно розв'язувати педагогічні завдання; на високому рівні розвинені організаторські здібності, прагнення на основі рефлексії розширювати свій педагогічний досвід [35].

В ході аналізу наукових досліджень запропонованої нами теми ми зустрілися з досить оригінальною позицією О. Янкович. Зокрема, він пропонує і стверджує, що це буде доцільним, розділити педагогічну культуру на дві складові:

- педагогічну культуру діяльності;
- педагогічну культуру особистості.

Характеризуючи педагогічну культуру діяльності він зазначає, що це не тільки робота вчителя, але і сукупність його цінностей, на які він зорієнтований, серед них особливе місце відводиться громадянській позиції, знання і відтворення досконалих зразків людської діяльності і також обізнаність і використання культурно-історичних цінностей.

Педагогічну культуру особистості О.Янкович визначає як сукупність особистісних ознак, зокрема, це гуманістична спрямованість особистості викладача, творче педагогічне мислення, здатність до інноваційної педагогічної діяльності) [70].

Заслужують на увагу погляди І. Омеляненко, яка стверджує, що педагогічна культура – це частина загальнолюдської культури, до якої вона відносить «духовні цінності освіти, і виховання (педагогічні знання, теорії, концепції, накопичений педагогічний досвід, професійні етичні норми) та матеріальні (засоби навчання і виховання), а також способи творчої педагогічної діяльності, які слугують соціалізації особистості в конкретних історичних умовах» [46].

В ході дослідження ми також зустрілися з позицією відносно виконання основних функцій педагогічної культури. Так О. Панасюк пропонує, три основні функції педагогічної культури: орієнтувальну, виконавчу та контрольню-коригувальну [51].

Ми можемо зазначити, що аналіз науково-педагогічних досліджень, проведений нами дає можливість стверджувати про наявність багатогранності підходів науковців до сутності та змісту педагогічної культури, немає однозначної позиції. Науковці характеризують різноманітні прояви педагогічної культури у навчально-пізнавальній діяльності студентів.

Дослідники Дубасенюк О., Клемент А., Радул В. акцентують увагу на складність формування педагогічної культури майбутніх викладачів закладів професійно-технічної освіти. Вони зазначають, що вона полягає в тому, що професійна підготовка зазначених фахівців має обмежену педагогічну складову, адже вони ґрунтовно не вивчають дисципліни педагогічного циклу. Студенти під час навчання у закладі професійної освіти не мають змоги усвідомити потребу педагогічної культури для їх майбутньої професійної діяльності. Опитування студентів під час виробничих практик дало такий результат: не вистачає студентам теоретичних знань та практичних умінь для спілкування як із колегами, так із «проблемними» здобувачами професійної освіти, це ще раз підтверджує значимість наявності сформованої на відповідному рівні педагогічної культури і також підтверджує її значимість у професійній діяльності. Як наслідок такого стану речей визначає потребу в формуванні в майбутніх викладачів закладів професійно-технічної освіти компонентів педагогічної культури під час їх підготовки до професійної діяльності. Цьому аспекту ми присвятили наступний параграф нашого дослідження.

1.2. Структура педагогічної культури викладача

У ході нашого дослідження ми акцентуємо увагу на тому, що серед науковців відсутня єдина позиція відносно компонентів

педагогічної культури. Традиційно в загальному розумінні зазначається, що компоненти – це складові чого-небудь.

У психолого-педагогічному значенні поняття компоненти пропонується як характеристика, яка сприяє досягненню особистісно-значущих цілей, незалежно від основи цих цілей і соціальної структури.

У професійній педагогіці складові компоненти Жуков В. пояснює з іншої точки зору, зокрема, у «якості узагальненої назви різних функціональних частин змісту, які повинні перебувати в логічному взаємозв'язку і повністю відображати структуру» [20].

Компонентами педагогічної культури це найбільш значимі складові, які закладаються в основу педагогічної культури майбутніх викладів закладів професійно-технічної освіти.

Для того, щоб визначитися з формуванням педагогічної культури майбутніх викладачів закладів професійно-технічної освіти та запропонувати напрями вирішення цієї проблеми необхідно визначити основні структурні складові.

В першу чергу звертаємося до позицій, які закладені у педагогічній спадщині видатного педагога, майстра педагогічної справи В. Сухомлинського. Ми дослідили, що видатний педагог до основних структурних компонентів педагогічної культури відносить: «глибоке знання матеріалу; безпосереднє звернення вчителя до розуму і серця вихованця, багатство методів вивчення дитини» [65].

У своєму науковому дослідженні В. Кравцов зробив узагальнення переліку компонентів педагогічної культури викладача, туди він відніс: «духовну культуру (охоплює світоглядну, чуттєво-емоційну, моральну культуру); систему професійно значущих знань; систему професійних умінь та навичок; здатність до творчої праці; професійно значущі види особистісної культури (комунікативну, мовну, розумової праці, дослідницьку, екологічну, фізичну); активну життєву позиції, потребу у

самовдосконаленні; педагогічні здібності (вияв індивідуальності)» [34, с. 143)].

Проведений аналіз сучасної науково-педагогічної літератури відносно структури педагогічної культури ще раз підтверджує, що існує досить широкий спектр підходів до визначення та характеристики складових педагогічної культури.

Розглянемо погляди науковців відносно структурних компонентів педагогічної культури. І. Омеляненко в своїх наукових пошуках звертає увагу на те, що «головними структурними компонентами є: педагогічні цінності, творчі способи діяльності та використання гуманістичного підходу» [46, с. 93].

В наукових статтях П. Щербаня ми знайшли підтримку такої позиції. Він стверджує, що «гуманістична педагогічна культура є основоположною характеристикою особистості, діяльності та культури спілкування» [69, с. 16]. Враховуючи ці факти, П. Щербань пропонує п'ять компонентів педагогічної культури, такі як:

- гуманістичну педагогічну позицію;
- відповідну психолого-педагогічну компетентність, до якої включає педагогічне мислення;
- глибину знань предмета викладання та володіння сучасними педагогічними технологіями;
- творчу педагогічну діяльність;
- уміння саморегуляції власної діяльності [69, с. 16-17].

Значну кількість компонентів педагогічної культури пропонує у своєму дослідженні С. Чорна, зокрема, до компонентів педагогічної культури викладача, у її баченні слід віднести: «гуманістичну педагогічну позицію; внутрішній зв'язок викладача; психолого-педагогічну компетентність і розвинуте педагогічне мислення; практичне володіння методиками навчально-виховного впливу; високі професійні знання з предмету, що викладається; знання історії, мови,

культури і традицій рідного народу; всебічна ерудиція; володіння педагогічними технологіями і педагогічною майстерністю; культура професійної поведінки, засоби розвитку і саморегуляції професійної діяльності; інформаційна культура; педагогічний такт і толерантність; досвід пошукової діяльності, розвиток академічних творчо-пошукових здібностей» [68].

Досить подібні погляди на структуру педагогічної культури пропонує Г. Груць, яка зазначає, що до компонентів педагогічної культури варто віднести: «наукову ерудицію, високу педагогічну майстерність; гармонію розвинутих інтелектуальних і моральних якостей; прагнення до постійного самовдосконалення; культура мовлення і спілкування; сукупність професійно важливих якостей; здатність до інноваційної діяльності» [15, с. 29].

Ми визначили, що погляди на структурні компоненти педагогічної культури у цих вчених мають багато спільного.

На нашу думку заслуговують на увагу погляди В. Кравцова. Він пропонує такі структурні компоненти педагогічної культури, як: «духовний; система професійно значущих знань; професійні, психолого-педагогічні та комунікативні уміння та навички; здатність до творчої праці; професійно значущі види особистісної культури; активна життєва позиція, потреба у самовдосконаленні» [34, с. 25-26].

Своєрідною, на наш погляд є позиція Н. Нікітіної, вона теж заслуговує на увагу, в структуру педагогічної культури вводить такий компонент, як професійно-особистісне самовизначення майбутнього педагога. Цей структурний компонент вона визначає як стрижневий у професійній культурі особистості, і він включає наступне: «усвідомлення себе суб'єктом життя і професійної діяльності; наявність стійкої системи професійно-ціннісних орієнтацій; професійно-особистісні перспективи щодо професійно-ціннісних смислів, цілей, планів; позитивну професійну «Я-концепцію», готовність до

самопізнання, саморозвитку і самореалізації, особистісного і професійного самовдосконалення, до самовизначення у проблемних ситуаціях професійної життєдіяльності» (44, с. 79).

Доречною є позиція, яку пропонує В. Сластьонін. Вчений доводить, що всі компоненти педагогічної культури в будь якій формі повинні містити рефлексивні механізми, тому потрібно також додати рефлексивну складову [63].

Слушними є напрацювання Н. Пахомової про доречність включення проєктної діяльності до структурних складових педагогічної культури, адже це буде доводити, що педагог з сформованою педагогічною культурою володіє вмінням самостійно осмислювати професійні задачі та «знаходити, висвітлювати і вирішувати можливі суперечності у практичній діяльності; розглядати різні позиції щодо розв'язання одного і того ж питання» [30].

Досить креативно підійшов до визначення структурних компонентів педагогічної культури О. Панасюк. Так, науковець стверджує, що досить важливим компонентом має бути такий узагальнюючий компонент як культурологічні погляди студентів, який є «інтегрованим об'єднанням практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображені у свідомості особистості і реалізуються через дотримання усталених норм вимови, основних вимог і правил людського співжиття та конкретну діяльність особистості» [51, с. 29]. За цим визначенням ми можемо відмітити важливу роль культури мови та культури поведінки. На такій позиції стоять також такі науковці, як Н. Воробйова, Т. Іванова та В. Суханцева.

Г. Міненко відзначає, що «одним із компонентів професійно-педагогічної культури вчителя є здатність до педагогічної творчості» [43, с. 13].

Не можна не згадати погляди одного із дослідників педагогічної майстерності І. Зязюна. Іван Андрійович у структурі педагогічної

культури виділяє «системний світогляд і модальне мислення, праксеологічну, рефлексивну та інформаційну озброєність, компетентність спілкування і управління, конкретно-предметні знання» [25].

В ході дослідження ми також знайшли структуру педагогічної культури з акмеологічної точки зору. Так, І. Ісаєв сюди відносить «сформовану здатність до безперервної самоосвіти, самовиховання, саморозвитку, перетворювальної діяльності, свідомого підкорення діяльності ціннісним соціокультурним пріоритетам, ефективного самоуправління і творчої саморегуляції» [27].

У своєму науковому дослідженні Келент А. у структурі педагогічної культури майбутніх фахівців пропонує такі компоненти, як «мотиваційно-ціннісний, когнітивно-аксіологічний, конативно-діяльнісний, рефлексивно-особистісний». Вона дає їм ґрунтовну характеристику. В її інтерпретації мотиваційно-ціннісний компонент означає наявність стійких мотивів до професійно-педагогічного самовдосконалення і самовиховання. Опираючись на позиції основоположника педагогічної майстерності А. Макаренка можемо стверджувати, що педагогами стають в процесі підготовки та професійної діяльності. Саме характер та умови професійної діяльності педагога визначають його поведінку та мотивацію. Авторка дослідження зазначає, що саме цей компонент педагогічної культури має гуманістичну спрямованість, що сприяє задоволенню потреби у педагогічному спілкуванні та в отриманні нових знань.

Педагогічна культура формується в процесі навчання у закладах вищої освіти. Велику роль при цьому відіграє мотиваційна складова. Келемент А. мотивацію розвитку педагогічної культури пропонує розглядати з двох позицій:

- суспільної (забезпечує створення соціально активного соціального середовища, що має сприятливий вплив на формування майбутнього фахівця соціальної сфери);

- економічної (підвищення професійної кваліфікації, стимулювання до професійних досягнень, що супроводжує підвищення якості виконання професійних обов'язків)» [30].

З позицій науковця Келемент А. мотиваційно-ціннісний компонент включає уміння проявляти пізнавальну активність і всебічність особистісно-професійних інтересів. Вона також до цього компоненту включає гуманістичну позицію майбутнього викладача. Відмічається, що основою морально-ціннісного компоненту педагогічної культури є духовність. На думку С. Гончаренка, вона проявляється як «індивідуальна вираженість у системі мотивів двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання й соціальної потреби жити і діяти для інших» [13, с. 106].

Визначення духовності ми також знайшли і у напрацюваннях Л. Буєвої вона зазначає, що духовність виступає одним із показників системи цінностей, тому її доречно розглядати як якість, що є також основою педагогічної майстерності педагога. Значить можемо стверджувати, що мотиваційно-ціннісний компонент потребує наявності ціннісних орієнтацій, зокрема це може бути віра в ефективність виховного впливу на вихованців; прагнення бути педагогом високої загальної культури [7].

Клемент А., як зазначалося раніше, виділяє та дає характеристику когнітивно-аксіологічному компоненту, який в першу чергу базується на системі пізнання, яка включає методологічні знання, зокрема, загальних принципів, закономірностей освітнього процесу; теоретичні знання змісту, форм, методів діяльності з особистістю здобувача; методико-технологічні, які включають знання з психолого-педагогічних дисциплін. Дослідниця підкреслює, що цей компонент передбачає

«наявність почуття справедливості, вимогливості, принциповості; наявність уміння бути терплячим і завжди володіти собою у будь-якій ситуації та постійно контролювати себе, управляти своїми емоціями і володіти своїм настроєм, виявляти до себе вимогливість, адекватно сприймати критику; бути коректним і толерантним у взаємовідносинах з колегами та вихованцями».

Конативно-діяльнісний компонент характеризується в основному на сформованості практичних умінь, а саме:

- комунікативні, які характеризуються умінням аналізу і сприймання інформації;
- конструювання педагогічного спілкування, яке характеризується організацією стосунків з колегами-педагогами та здобувачами;
- активного слухання, для якого характерним є цілеспрямований вплив і самоаналіз);
- організаційно-діяльнісні це вміння володіти педагогічною технікою, самостійно й оригінально розв'язувати педагогічні задачі;
- володіння педагогічним тактом, витримкою, самовладанням;
- прояв високої моральної культури поведінки.

У формуванні майстерності майбутніх викладачів закладів професійно-технічної освіти особливе місце має займати набуття відповідного рівня педагогічної культури, і є одним з основних завдань навчання і виховання у закладах вищої освіти.

Наступний компонент, який визначила Келемент А. це рефлексивно-особистісний, який характеризується розвинутими певними особистісними якостями та передбачає рефлексію, яка стосується власної діяльності, а також майстерності своїх колег.

Для майбутнього викладачів закладів професійно-технічної освіти, який має оволодіти педагогічною культурою, необхідно усвідомити і відрефлексувати свою педагогічну діяльність, як процес обов'язково творчий.

Рефлексивно-особистісний компонент визначає рефлексивність, як особистісну властивість. Рефлексія спрямована на самовдосконалення особистісних якостей майбутнього педагога, які мають стати професійними, зокрема, низький рівень комунікативності має стати високим; емпатійність як професійна якість має бути не високого, або низького рівня, а середнього та ін.

Рефлексія є тією особистісною властивістю, яка формує мотивацію до розвитку педагогічної культури. Клемент А. стверджує, що «рефлексія є процесом і результатом самоаналізу студентом своєї свідомості, поведінки, внутрішніх психічних актів і станів власного досвіду, особистісних структур. Тобто рефлексія охоплює самоаналіз змін, які мотивують формування педагогічної культури» [30].

Науковець з проблем формування педагогічної культури у майбутніх фахівців зазначає, що такі структурні компоненти були обрані на основі того, що професія педагогічного працівника спрямована на роботу за визначенням психологів типу «людина-людина».

1.3. Роль педагогічної культури у здійсненні професійної діяльності викладачів закладів професійно-технічної освіти

Оновлення освітнього процесу в закладах вищої освіти спонукає до пошуку нових підходів у професійній підготовці майбутніх викладачів закладів професійно-технічної освіти. Формування педагогічної культури майбутніх педагогічних працівників передбачає зміну змісту освіти на засадах гуманізації. Одним із актуальних завдань сьогодення є підготовка фахівців закладів професійно-технічної освіти, які є майстрами своєї справи, професіоналами високого рівня, які спрямовані на постійне професійне самовдосконалення та володіють високою педагогічною культурою. Значна кількість, як теоретиків, так і практиків розглядають проблеми ефективності вирішення цієї

актуальної проблеми. Однак, заслуговує на увагу позиція А. Капської, яка аргументовано доводить, що «з розвитком тієї чи іншої професії формуються професійні норми, правила, вимоги до представника певної сфери діяльності. Ці вимоги включають і необхідні знання, уміння, навички, і певні особистісні якості, норми ставлення до різних складових професійної діяльності» [29, с. 14]. Для фахівців, які працюють у сфері «людина-людина» особливим є наявність сформованої педагогічної культури. Якою ж є роль і вагомість педагогічної культури для здійснення ефективної професійної діяльності майбутніх викладачів закладів професійно-технічної освіти? Науковець в галузі професійної підготовки майбутніх педагогів В. Чайка аргументовано доводить, що для професійної підготовки майбутніх педагогів саме педагогічна культура відіграє провідну роль [67, с. 6]. Подібну позицію підтримує В. Буряк, він стверджує, що це забезпечить майбутньому викладачу відповідний рівень «творчого розв'язання педагогічних завдань ґрунтується на методологічних знаннях, які дозволяють людині швидко засвоювати нову теорію і практику» [8, с. 6]. Педагогічний працівник увесь час перебуває в ситуації морального, етичного й світоглядного вибору, оцінювання та розв'язання педагогічних ситуацій в освітньому процесі, постановки завдань і пошуку ефективних засобів їх вирішення, оскільки педагогічна діяльність є постійною непередбаченістю, тому її постійно супроводжує прийняття ситуативних або тактичних рішень та їх реалізації, тому методологічно важливим є твердження про органічний зв'язок педагогічної культури з професійною діяльністю.

У поглядах науковця М. Сіпоріна педагогічна культура виступає «центральною частиною професійної субкультури, яка формує культуру тих, хто прийшов у професію, і в рамках якої здійснюється соціалізація» [64].

В освітньому процесі вищої школи важливе місце займає процес виховання. Тому доречним буде вислів А. Савостьянова про те, що «носіями педагогічної культури є люди, які займаються виховною практикою» [30].

Дослідники феномену педагогічної культури стверджують, що педагогічна культура характеризується єдністю індивідуально-творчих, психофізіологічних, вікових характеристик і досвіду особистості.

Науковець О. Гомонюк стверджує, що для майбутнього фахівця високий рівень педагогічної культури є значимим для ефективного виконання його професійних обов'язків, який визначає «здатність студента до особистісно-професійного зростання, емпатійну взаємодію, високу особистісно-професійну продуктивність» [12, с. 45].

Викладач, який має високий рівень педагогічної культури, повинен ставитися до своєї діяльності, не як до праці, або до професії, а як до покликання, громадянської відповідальності. В свій час А. Макаренко зазначав, що є педагоги від природи, яких 1-2 відсотки, а що ж робити учням до яких прийшов вчитель не від природи? А їм потрібно вчитися бути майстром своєї справи.

Це значить, що педагогічна культура майбутнього педагога передбачає відповідність рівня розвитку самої особистості й професійної підготовленості до специфіки відповідної професійної діяльності.

У науковому дослідженні В. Гриньової ми також знаходимо відповідь на це питання. Вона зазначає, що «сформованість педагогічної культури характеризує творчу особистість, яка постійно розмірковує, мислить альтернативно, незадоволена одержаними здобутками, здійснює активний пошук причин тих чи інших явищ, володіє розвинутим прагненням до самовдосконалення й творчості» [14]. Подібну позицію підтримує В. Буряк, він стверджує, що це забезпечить майбутньому викладачу відповідний рівень «творчого розв'язання педагогічних завдань ґрунтується на методологічних знаннях, які

дозволяють людині швидко засвоювати нову теорію і практику» [8, с. 6]. Педагогічний працівник увесь час перебуває в ситуації морального, етичного й світоглядного вибору, оцінювання та розв'язання педагогічних ситуацій в освітньому процесі, постановки завдань і пошуку ефективних засобів їх вирішення, оскільки педагогічна діяльність є постійною непередбаченістю, тому її постійно супроводжує прийняття ситуативних або тактичних рішень та їх реалізації, тому методологічно важливим є твердження про органічний зв'язок педагогічної культури з професійною діяльністю.

У час загострення соціальної ситуації в Україні саме педагогу відводиться особлива роль і місце. З погляду на це, кожен педагогічний працівник має бути не лише високопрофесійним фахівцем, а й володіти мистецтвом виховувати та впливати на особистість, спонукаючи їх до саморозвитку та самовдосконалення, а також володіти високим рівнем педагогічної культури. Як зазначає Клемент А., досягнення високого рівня педагогічної культури має відбуватися «на засадах акмеологічного підходу, який зосереджений на розвиток природних нахилів і здібностей, мобілізації внутрішнього потенціалу, особистісних зусиль та життєвої енергії». Дослідниця довела, що реально існуюча система організації професійної підготовки майбутніх працівників у закладах вищої освіти, у найкращому випадку, формує у студентів здатність до стихійного розвитку відповідних рівнів педагогічної культури.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ З ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

2. 1 Особливості формування педагогічної культури майбутніх викладачів закладів професійно-технічної освіти

Вища професійна освіта є основним шляхом формування педагогічної культури майбутніх викладачів закладів професійно-технічної освіти. Від того, яким є її зміст та методика викладання залежить з яким рівнем сформованості педагогічної культури прийде до закладу майбутній викладач.

«Однією з функцій системи освіти є підготовка людей високої освіченості й культури, кваліфікованих спеціалістів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, мобільності в освоєнні та впровадженні новітніх наукомістких та інформаційних технологій, а також етичне й естетичне виховання та формування високої гуманістичної культури особистості, здатності протидіяти проявам бездуховності» [62]. Реалізація цієї функції здійснюється з допомогою навчальної роботи, а також системою виховної роботи. Викладачі закладів вищої освіти мають також бути носіями педагогічної культури.

Оскільки проблема формування педагогічної культури майбутніх викладачів закладів професійно-технічної освіти є досить актуальною вона широко обговорюється науковцями. Так з особливостями формування змісту підготовки майбутніх викладачів навчальних закладів можна ознайомитися у працях В. Лугового, Н. Нічкало, В. Пікельна, С. Сисоєва, В. Шадриков, Я. Стрельчук та ін. В результаті аналізу цих напрацювань, можна виділити окремі функції вищої професійної освіти у формуванні педагогічної культури майбутніх викладачів закладів

професійно-технічної освіти, зокрема: інформаційна, організаційна, духовна, креативна, психологічна.

Інформаційна функція означає, що вища педагогічна освіта має забезпечити успішний процес засвоєння майбутніми викладачами відповідних знань досліджуваної нами проблеми, зокрема, розкриття сутності, складових та особливостей педагогічної культури, її роль в освітньому процесі.

Педагогічна культура це системоутворювальне, інтегроване поняття. Як доводять науковці, воно має різні напрямки для створення необхідних умов якісної професійної діяльності. Майбутні працівники закладів професійно-технічної освіти мають отримати досвід, який розкриває зміст педагогічної культури. Для формування педагогічної культури необхідно використати комплексний підхід, тобто використати широкий арсенал форм, методів, засобів, які будуть діяти в одному цілеспрямованому напрямку. Освітній процес має сформувати у майбутніх викладачів уявлення про педагогічну культуру, її особливості та значення у їх професійній діяльності. Так, Л. Кондрашова зазначає, що «інформація, яку вивчають, повинна бути засобом пробудження душі студента. Ціннісною основою освітнього процесу є орієнтація на духовність особистості» [33].

Майбутні викладачі закладів професійно-технічної освіти повинні здійснювати свою професійну діяльність на основі педагогічної культури, норм і правил ділової поведінки.

«В умовах вищої професійної освіти майбутні викладачі можуть набувати пізнавальний досвід з питань системності, духовних орієнтирів у суспільстві та професійній діяльності, ключових компонентів культури» [6].

Реалізувати цю функцію під час професійної освіти магістрів пропонується через блок гуманітарних предметів, професійно-

орієнтованих, вибіркових навчальних дисциплін і позааудиторної роботи.

Професійна освіта має не тільки озброїти знаннями про морально-етичні цінності, норми і правила етичної поведінки, але й сформувати вміння та навички прояву педагогічної культури у майбутній освітній діяльності.

Викладачі вищої школи покликані пропонувати магістрам різні інформаційні джерела для здобуття зазначених знань. Інформація має бути науковою, соціальною, психологічною, естетичною.

Наукова інформація стосується таких освітніх галузей: історія педагогіки, загальна педагогіка, психологія менеджменту, педагогічна майстерність, етика, естетика та ін.

Соціальна інформація використовується з метою актуалізації зазначеної проблеми на різних етапах історичного розвитку суспільства, зокрема, до прикладу можна використати період діяльності плеяди вчителів-новаторів, становлення і досвід педагогічної майстерності В.О. Сухомлинського, А.С. Макаренка.

Особливе значення має психологічна інформація, яка дає можливість ознайомитися з індивідуальними особливостями здобувачів професійно-технічної освіти, їх типологією, вміннями визначати ці особливості; професійна діяльність викладача потребує володіння методиками саморегуляції майбутньої професійної діяльності; визначення «важких людей»; розв'язання міжособистісних, групових, професійних та інших конфліктних ситуацій, знання психології колективу.

Важливе значення має естетична інформація. Як зазначає науковець І.А. Зязюн, є таке поняття як «краса педагогічної дії», майбутньому викладачу закладу професійно-технічної освіти необхідно його розуміти і використовувати.

«Формування естетичного світогляду молоді сьогодні набуває пріоритетного значення в силу того, що сучасність вимагає підготовки людини, здатної активно освоювати дійсність не за принципами прагматичного, абстрактного чи відірваного від реальностей ставлення до життя, а на основі його сприймання і розуміння з урахуванням законів краси, гармонії, цілісності» [37].

Організаційна функція означає, що професійна освіта має використати можливості залучення майбутніх викладачів до отримання необхідних знань, умінь і навичок майбутньої професійної діяльності. Для цього можна використовувати такі методи і прийоми як: розв'язок педагогічних ситуацій, ділові ігри, дискусії, тренінги та ін. Формуванню педагогічної культури у майбутніх викладачів сприяють також семінарські заняття, на яких магістри розглядають педагогічні задачі.

Семінарські заняття, на яких використовуються проблемні, частково-пошукові, дослідницькі методи, «мозковий штурм» формують практичні навички професійного спілкування.

«Виклад матеріалу має бути емоційним, з виокремленням суттєвих моментів, що сприяє підтриманню високої пізнавальної мотивації» [23].

Вища професійна освіта, використовуючи різні форми навчання, має всі можливості для виконання організаційної функції формування педагогічної культури майбутніх викладачів закладів професійно-технічної освіти.

Духовна функція вищої освіти характеризується тим, що постають завдання відносно формування у майбутніх викладачів закладів професійно-технічної освіти системи морально-духовних цінностей. Як зазначають дослідники «щоб реформувати економіку країни згідно з інноваційною європейською моделлю та реалізувати в перспективі національну ідею щодо інтеграції у світовий освітянський, науковий, інформаційний та інші простори на засадах рівноправного партнерства, потрібно не лише вибудувати вітчизняну економіку, а й вирішити

питання, з якими, власне пов'язана ефективність будь-якого господарювання. Йдеться насамперед про удосконалення людського фактора, зростання національної свідомості, виховання духовності людей» [3].

Духовна функція як і всі раніше визначені реалізуються за такими принципами навчання як індивідуалізації, гуманізму, врахування життєвого досвіду, систематичності, ґрунтовності та ін., тому виникає необхідність врахування викладачами типології кожного магістра, їх практичного досвіду, мотивації до навчання, прагнення до вдосконалення педагогічної майстерності викладача.

«Духовна функція вищої професійної освіти передбачає засвоєння правил, принципів, норм поведінки викладача, включає розвиток умінь оцінювати поведінку окремих людей, значення етичних аспектів професійної діяльності. Рівень духовно-моральної вихованості майбутніх фахівців визначається проявами їхніх почуттів, переживань, реакцій на окремі проблеми [62].

Креативна функція вищої школи реалізується тоді, коли студентів залучають до науково-дослідної роботи, спонукають до творчого освоєння знань, надають освітньому процесу креативного характеру.

Психологічна функція полягає в умінні викладачів встановлювати правильні взаємовідносини зі студентами; проявляти відповідний рівень емпатійності, надавати приклад прояву загальнолюдської моралі, педагогічного такту, відповідного стилю поведінки.

Зазначені вище функції дають можливість зробити висновки, що у процесі вищої професійної освіти майбутні викладачі закладів професійно-технічної освіти реалізують потребу сформувати педагогічну культуру відповідного рівня.

2.2. Стан розвитку педагогічної культури майбутніх викладачів закладів професійно-технічної освіти

Найявний стан розвитку педагогічної культури студентів магістрантів ми визначали шляхом діагностування. Як зазначається в педагогічному словнику «діагностування означає отримання інформації про стан та розвиток контрольованого об'єкта, його відхилення від норми» [13].

Підласий І.П. зазначає, що нам це необхідно для «висвітлення обставин, умов та факторів функціонування педагогічних об'єктів, перебігу педагогічних процесів, встановлення їх ефективності та наслідків у зв'язку із заходами, що передбачаються або здійснюються [53].

Констатувальний експеримент проводився серед студентів-магістрів різних факультетів з причини малочисельності контингенту. Метою було виявлення реального стану сформованості педагогічної культури майбутніх викладачів.

Можемо зазначити, що аналіз наукових досліджень дає можливість стверджувати, що рівень педагогічної культури майбутніх викладачів закладів професійно-технічної освіти характеризується сформованістю її компонентів і має три рівні: високий, середній і низький.

Високий рівень педагогічної культури магістра відповідає такій характеристиці: здобувач має певне спрямування на виявлення особистої педагогічної культури; озброєний необхідними для цього знаннями; має сформовані особистісні та професійні якості, які сприяють ефективній професійній діяльності; прагне і планує здійснювати педагогічну діяльність на високому рівні; використовує творчий підхід для вирішення педагогічних задач; має високі результати у навчанні і самовихованні. Такий рівень також визначається наявністю

пізнавального інтересу магістрів для вдосконалення власної педагогічної культури; сформованістю потреби та ціннісного ставлення до реального виявлення педагогічної культури; активний прояв до набуття досвіду рефлексії, активне вивчення досвіду професіоналів; орієнтованість на активну діяльність. На цьому рівні всі компоненти педагогічної культури яскраво виражені і у магістра є прагнення до подальшого вдосконалення. Цей рівень у своїх дослідженнях Клемент А. називає професійно-творчим.

Середній рівень педагогічної культури майбутнього викладача закладів професійно-технічної освіти має таку характеристику: майбутній фахівець володіє необхідними професійними якостями, прагне здійснювати майбутню педагогічну діяльність, маючи певні професійні та психолого-педагогічні знання, але в нього не відчувається потреба в самовдосконаленні, має середні результати професійної підготовки. Для середнього рівня можна визначити такі ознаки: прояв інтересу до визначення педагогічної культури, прагнення до формування належного рівня педагогічної культури мотивується як внутрішніми так і зовнішніми чинниками, хоче стати в майбутньому професіоналом; володіє певним рівнем сформованості педагогічного професійного спілкування. Як зазначає Клемент А., охарактеризований рівень називають професійно-адаптивним. Варто зазначити, що на цьому рівні сформованості педагогічної культури проявляються не всі компоненти педагогічної культури, деякі ще недостатньо сформовані.

Низький рівень педагогічної культури характеризує майбутнього педагога таким чином, що він не має бажання удосконалювати свій рівень педагогічної культури, він має тимчасові успіхи у вигляді зодовільних оцінок і в основному фахового спрямування, мотивація до вивчення гуманітарних дисциплін відсутня, гуманітарну підготовку вважає другорядною, не має потреби у самовдосконаленні. Для низького рівня формування педагогічної культури характерним є також те, що у

магістра відсутнє прагнення до самовдосконалення, або воно має епізодичний характер; у вирішенні практичних ситуацій здобувач намагається займати позицію спостерігача; активність проявляє тільки при необхідності, зокрема, одержати задовільний рівень оцінки, не вважають педагогічну культуру необхідною та важливою професійною ознакою. Саме на цьому рівні спостерігається відсутність деяких компонентів педагогічної культури, та й не має потреби в їх формуванні. Цей рівень є небажаним для майбутнього викладача закладів професійно-технічної освіти.

У ході експерименту використовувалися різні методи:

- спостереження,
- самооцінка з метою формування особистісних професійних якостей,
- анкетування.

За результатами дослідження на даному етапі був зроблений загальний висновок про стан розвитку педагогічної культури майбутніх викладачів закладів професійно-технічної освіти. Аналіз результатів анкетування магістрів, спостереження за їхньою навчальною діяльністю дозволили виявити якісний і кількісний стан розвитку педагогічної культури, моніторинг.

Для вивчення стану сформованості педагогічної культури майбутніх викладачів нами була розроблена анкета «Педагогічна культура майбутнього викладача» (Додаток В). Проаналізуємо результати опитування за кожним із запропонованих запитань анкети.

У результаті аналізу відповідей на питання відносно розуміння різними респондентами сутності поняття «педагогічна культура» можна зазначити, що більшість магістрів давала відповідь неточну, неповну, причому кожна категорія респондентів вкладала у визначене поняття своє особистісне розуміння. Так, більшість магістрів (31%) у сутність поняття «педагогічна культура» включають мистецтво спілкування з

різними категоріями співрозмовників (учні, колеги, батьки). Певна група магістрів (29,5%) вважають, що педагогічна культура викладача полягає також у вмінні виконувати організаторську функцію; 18% респондентів – у рівні його особистісної культури; 11,5% – у взаємовідносинах з учасниками освітнього процесу.

Респонденти наголошують і на важливості таких особливостей: дотримання викладачем норм етики та моралі (4,1%), поведінки (4,1%), взаємовідносин (3,7%), іміджу(3,7%), мистецтва спілкування (1,7%).

Інша група респондентів вважає, що критерієм визначення педагогічної культури може слугувати культура спілкування (27%), високий рівень особистої культури (18%) та стиль керівництва (13,7%). Серед респондентів є й такі, які одними з головних критеріїв вважають якість освітнього процесу в закладах професійно-технічної освіти, рівень досягнень педагогічного колективу та закладу в цілому, а також відгуки батьків і здобувачів (10%).

Паралельно ми також провели анкетне опитування серед викладачів закладів професійно-технічної освіти. Що ж до викладчів-практиків то, відповідаючи на запитання розуміння змісту поняття «педагогічна культура» більшість із них (53,6%) наголошує на важливості вмінь та навичок в організації освітнього процесу; 23,2% – на стилеві спілкування; 23,2% – на ролі особистісних якостей, рівні особистої культури.

Аналіз анкетних даних підтвердив наше узагальнення щодо трьох підходів до визначення педагогічної культури, а саме: професійно-діяльнісного, особистісного та мотиваційно-ціннісного.

Важливою є оцінка стилю керівництва як одного з вагомих показників педагогічної культури. Респонденти здійснювали самооцінку власного стилю керівництва, оскільки вони вже неодноразово були на виробничій практиці. Було запропоновано визначити свій індивідуальний стиль, який є переважучим. У процесі опитування були

виявлені такі результати: авторитарний стиль керівника визначають 26,5%, демократичний стиль – 48%, ліберальний – 25,5%.

Треба зауважити, що «чистий» стиль в освітній практиці переважно не зустрічається, а відслідковується авторитарно-демократичний або демократично-авторитарний. Найкращим вважається оптимальний стиль, який є дієвим у конкретній ситуації, з урахуванням потреб, інтересів, індивідуальних особливостей підлеглих, рівня розвитку закладу і колективу [63]. Тобто, оптимальним залишається використання позитивних елементів усіх відомих стилів [63]. А це означає, що викладач має будувати свої взаємовідносини з усіма учасниками освітнього процесу на принципах демократичності, толерантності, поваги та уваги до особистості, урахування її потреб, проблем, інтересів тощо.

Розвиток педагогічної культури у процесі підготовки має будуватися і бути націленим на зростання демократичності, гуманності, поваги та уваги до людини, ввічливості, розвитку моральних якостей та загальнолюдських цінностей в управлінській діяльності.

Вивчення думок респондентів, щодо шляхів розвитку педагогічної культури ми довели, що вагомим показником є професійна освіта.

Шляхи розвитку педагогічної культури:

1. Професійна освіта.
2. Робота над собою, самоосвіта .
3. Обмін досвідом, спілкування з колегами.
4. Науково-методичне забезпечення.
5. Участь у семінарах, конференціях.

Аналізуючи зв'язок особистісних якостей викладача з аспектами його педагогічної культури, відмітимо, що тактовність віднесена до соціально-психологічного виду педагогічної культури; компетентність – до інформаційного, професійність – адміністративного, відповідальність – економічного, вимогливість – організаційного. Інші види педагогічної

культури респонденти не виокремили як вагомі. Це стосується якостей політичного, правового і менеджерського видів педагогічної культури. Також у ході діагностування здійснювалася оцінка здобувачів та самооцінка власних якостей.

У результаті виявилось, що більшості притаманні такі якості, як: відповідальність (83,2%), охайність (78,2%), ввічливість (78,2%), чесність (78,2%), гуманність (78,3%), повага та довіра до людей (73,2%), тактовність (69,9%), співпраця (65%), демократичність (63,3%), толерантність (61,7%), професіоналізм (55,1%).

Частково притаманними – здатність до ризику (71,7%), ерудиція (69,9%), висока культура (63,3%), володіння собою (60%), творчість (60%), принциповість (56,7%), уважність (55,1%), комунікативність (51,8%) та організованість (51,8%).

Частина опитаних вважає, що їм не притаманні такі якості, як: комунікативність (3,3 %), організованість (3,3%), принциповість (3,3%), володіння собою (3,3%), висока культура (1,7%), уважність (1,5%), творчість (1,7%), відповідальність (1,8%), співпраця (1,8%).

Тому особлива увага під час розвитку педагогічної культури має спрямовуватись на розвиток особистісних та ділових якостей а саме: високої загальної культури, володіння собою, творчості, принциповості, уважності, комунікативності, організованості, а також професійних – ерудованості.

2.3. Дослідно-експериментальна робота та аналіз її результатів

Для підвищення рівня педагогічної культури майбутніх викладачів професійно-технічної освіти розроблено робочу програму спецкурса за вільним вибором «Основи педагогічної культури» (Додаток Ж).

Зміст спецкурсу складено на основі вивчення сучасної науково-педагогічної, психологічної та філософської літератури, із врахуванням

сучасних тенденцій розвитку освіти та вимог, що ставляться до викладача закладів професійно-технічної освіти, рівня його професійної компетентності та особистісної культури.

Основною метою впровадження спецкурсу є ознайомлення із питаннями змісту педагогічної культури, її компонентами та шляхами розвитку; стимулювання потреби розвитку власного рівня педагогічної культури; вдосконалення необхідних для педагогічної діяльності вмінь та навичок з метою забезпечення ефективності освітнього процесу.

Провідними завданнями спецкурсу є:

- розвиток педагогічної культури;
- розкриття сутності сучасних підходів до проблеми розвитку педагогічної культури;
- задоволення потреб та інтересів майбутніх викладачів у постійному підвищенні майстерності;
- стимулювання прагнення до самовдосконалення та саморозвитку, самореалізації в процесі освітньої діяльності.

Курс розраховано на 30 годин, з яких 8 годин відводиться на лекційні, 8 – на семінарські заняття, 14 самостійна робота. Вивчаються такі модулі.

Лекційний модуль:

Тема 1. Педагогічна культура сутність та ознаки.

Тема 2. Основні шляхи розвитку педагогічної культури майбутнього працівника закладів професійно-технічної освіти.

Тема3. Формування індивідуального стилю спілкування.

Тема 4. Мистецтво та техніка ділового спілкування.

Практичний модуль:

1. Педагогічна культура: сутність та ознаки (семінар).
2. Педагогічна культура викладача, її роль у здійсненні ефективного освітнього процесу (семінар).
3. Технологія розвитку педагогічної культури викладача(семінар).

4.Формування оптимального стилю роботи педагога(семінар).

При розробці спецкурсу «Основи педагогічної культури» враховані принципи: науковості, системності, систематичності і послідовності, доступності, актуальності, зв'язку теорії й практики, поєднання навчання та самоосвіти; використання різних форм організації навчання.

На заняттях спецкурсу доцільно розглядати питання, що стосуються поняття «педагогічна культура викладача», розуміння слухачами самого терміну, його структурних компонентів, видів та рівнів сформованості. На основі обговорення визначеного кола питань, слухачі під керівництвом викладача, використовуючи метод моделювання, створюють еталон педагогічної культури викладача, тобто ідеальну модель, яка включає необхідні особистісні якості, знання та вміння, систему мотивів і цінностей.

Такі мислительні форми, як: оцінювання, аналіз, синтез, порівняння, сприяють прагненню магістрів покращити власні показники, щоб наблизитися до еталону.

Застосування активних форм, методів і засобів навчання сприяє зацікавленості, активності, ініціативності учасників освітнього процесу. Так, такі форми проведення занять, як прес-конференції, «круглі столи», методичні симпозіуми, а також інтерактивні методи навчання дозволять виявити позицію кожного стосовно проблеми, висловити власну думку, стати на місце іншої людини, виробити певну тактику поведінки в тій чи іншій ситуації.

Сучасні засоби навчання (робота з комп'ютером, Інтернет, мультимедіа, відео) покликані активізувати кожного здобувача, сприяють вдосконаленню його наукової організації праці, а також підвищують рівень інформаційної культури.

З метою формування *операційно-діяльнісного компонента* педагогічної культури, ураховуючи вимоги до підготовки майбутнього

викладача професійно-технічної освіти, доцільно запроваджувати метод підготовлених ситуацій (що допоможе студентам усвідомити брак знань для здійснення освітньої діяльності), ділові ігри, тренінги.

На лекційних і семінарських заняттях необхідно запроваджувати активні методи навчання: дискусійні (групова дискусія, аналіз ситуацій вибору, «мозковий штурм»), драматизація педагогічних ситуацій з подальшим їх аналізом тощо); ігрові (дидактичні творчі ігри, зокрема ділові та рольові ігри), що сприяють не тільки обміну інформацією й оцінками й особистісним досвідом, удосконалювалися вміння творчої взаємодії.

Формування всіх компонентів педагогічної культури може бути продовжено під час виробничої педагогічної практики студентів, у процесі якої вирішуються завдання: допомогти майбутнім викладачам підвищити рівень педагогічної культури. Магістрам пропонували такі завдання: проаналізувати організацію педагогічного процесу в навчальному закладі та групі; оцінити індивідуальний стиль діяльності викладачів. На базі закладів професійно-технічної освіти магістри мають набувати вмінь освітньої діяльності.

Кінцеві результати нашого дослідження висвітлені в таблиці див. Додаток Д. Вони свідчують, що запропонована нами система формування педагогічної культури майбутнього виклада закладів професійно-технічної освіти заслуговує на увагу і є дієвою.

ВИСНОВКИ

Після виконаних завдань дослідження можемо запропонувати такі висновки:

Педагогічна культура викладача є найвищим проявом професійної освіченості та майстерності. Аналіз літературних джерел доводить, що не має єдиної позиції до визначення сутності поняття педагогічної культури.

Науковці виділяють чотири основні аспекти, зокрема: соціально-педагогічний, культурно-історичний, діяльнісний, індивідуально-особистісний.

Педагогічна культура характеризується сукупністю певних особистісних якостей викладача, серед яких гуманістична спрямованість діяльності, відповідне творче професійне мислення, здатність до ефективного педагогічного спілкування, наявність соціальної відповідальності за свою професійну діяльність.

Дослідження показує, що у визначенні структури педагогічної культури майбутнього викладача закладів професійно-технічної освіти теж відслідковуються різні підходи. Серед багатоаспектності структурних компонентів ми зупинились на таких як: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-аксіологічний, конативно-діяльнісний, рефлексивно-особистісний компоненти. Мотиваційно-ціннісний компонент розкриває мотивацію.

Когнітивно-аксіологічний структурний компонент зорієнтований на систему пізнання. Конативно-діяльнісний компонент базується на сформованих практичних вміннях і навичках. Рефлексивно-особистісний компонент це розвинуті особистісні якості викладача.

Основним завданням вирішення зазначеної проблеми була розробка системи вдосконалення педагогічної культури майбутнього

викладача закладу професійно-технічної освіти в ході професійної підготовки.

Для вдосконалення якості професійної підготовки магістрів та формування у них педагогічної культури пропонуються такі: використання потенціалу гуманітарних дисциплін, спонукання магістрів до самовдосконалення, самоосвіти, введення відповідних дисциплін вільного вибору, зокрема, з метою вдосконалення якості професійної підготовки студентів та формування у них педагогічної культури в освітній процес пропонуємо ввести таку дисципліну за вільним вибором «Основи педагогічної культури», в якій передбачатиметься використання творчих завдань, вправ та педагогічних задач, запровадження інтерактивних методів навчання, розвиток особистісних якостей майбутнього педагога, які мають бути професійними.

Під час проведення констатувального експерименту головний акцент було зроблено на таких завданнях, як: – дослідити зміст освітніх напрямків вищої освіти у закладах вищої освіти, які готують майбутніх фахівців для роботи в освітній сфері у контексті формування педагогічної культури; – визначити рівень усвідомлення майбутніми працівниками цінності педагогічної культури для реалізації майбутньої професійної діяльності; – проаналізувати професійну підготовку студентів та встановити стан сформованості педагогічної культури. Ми визначили стан сформованості педагогічної культури у майбутніх викладачів. Проведене дослідження показало проблеми, які свідчать про те, що недостатньою є практика формування педагогічної культури зазначених майбутніх фахівців.

Для перевірки ефективності запропонованих нами шляхів підвищення ефективності формування педагогічної культури було проведено формувальний етап експерименту, під час якого цілеспрямовано пройшла апробацію запропонована система формування педагогічної культури майбутніх викладачів, результати її використання

за кількісними показниками перевищують початковий стан сформованості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамів Г. Педагогічна інтуїція як складова педагогічної культури. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія Педагогіка*, 2008. С. 10-14.
2. Актуальні проблеми професійної освіти: навчально-методичний посібник / укл. О.А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2018. 352 с.
3. Алексіна Т.А. Прикладна етика. К. :, 2004. 209 с.
4. Андрущенко В.П. Модернізація педагогічної освіти України в контексті Болонського процесу. *Вища освіта України*, 2004. № 1. С. 3-7.
5. Боднар Л.С. Педагогічна культура вчителя як основа його професійної компетентності у творчій спадщині В.О. Сухомлинського. *Педагогіка і психологія. Вісник АПН України*. К. «Педагогічна преса», 2006. С. 13–18.
6. Бойко І.І. Професійна компетентність керівника закладу освіти як складова його професійної культури . К., 2008. 206 с.
7. Буєва Л.П. Філософія, культура і освіта. Питання філософії. К. :, 2000. С. 3–55.
8. Буряк В.К. Педагогічна культура теоретико-методичний аспект. К. : Деміург, 2005. 228 с.
9. Васянович Г.П. Педагогіка вищої школи: навч.-метод. посібник. Львів: Ліга-Прес, 2000. 100 с.
10. Витвіцька С.С. Основи педагогіки вищої школи : підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 384 с.
11. Волкова Н.П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі : навч-метод. посіб. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 360 с.

12. Гомонюк О. Педагогічні аспекти формування професійно-педагогічної культури майбутнього соціального педагога. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія. Педагогіка. Соціальна робота. Вип. 15, 2008. С. 45–48.
13. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. 2 вид., доп. й випр. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.
14. Гриньова В. Педагогічна культура викладача вищого навчального закладу. Вища освіта України, 2006. С. 58–61.
15. Груць Г. Основи формування загальної і педагогічної культури майбутнього вчителя. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія. Педагогіка, 2007, С. 28–32.
16. Данилова Г.С. Професіоналізм педагога на порозі третього тисячоліття. Освітнянські відомості, 2002. С. 2–5.
17. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. навч. посіб. К. : Академвидав, 2004. С. 352.
18. Дорогих Р. Навчальна взаємодія суб'єктів педагогічного процесу. Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: зб. наук. праць. Київ-Запоріжжя, 2004. С. 46–49.
19. Дубасенюк О.А. Професійна педагогічна освіта: методологія. теорія, практика : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. 376 с.
20. Жуков Г.Н., Матросов П.Г. Загальна та професійна педагогіка. К: Альфа-М : ИНФРА-М, 2013. С. 448.
21. Завірюха Л.А. Оволодіння засадами толерантності у студентському середовищі. Педагогіка толерантності, 2003. С. 76–87.
22. Заніна Л.В., Меньшикова Н.П. Основи педагогічної майстерності. К.: Фенікс, 2003. 288 с.

23. Заставлюк О. Педагогічні умови формування професійно-етичної культури майбутніх менеджерів організацій. Пер.-Хмельн., 2005. Вища освіта України і Болнський процес. С. 126-132.

24. Зелений В.І. Вагомість педагогічної культури для майбутніх фахівців професій типу «людина-людина». Інноваційна педагогіка, 2020, С. 56–61.

25. Зязюн І.А. Основи педагогічної майстерності. К.: Вища школа, 1989. 302 с.

26. Іванова Т.В. Культурологічні підготовка майбутнього вчителя. К. : ЦВП, 2005, 285 с.

27. Ісаєв І.Ф. Професійно-педагогічна культура викладача. К. : «Академія», 2002. 208 с.

28. Каменєва В.В. Гносеологічний аналіз змісту поняття «Педагогічна культура». Педагогічні науки: зб. наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. Бердянськ, 2003. С. 37–46.

29. Капська А.Й. Деякі аспекти професійної підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників. Вісник Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка. Серія : Педагогічні науки, 2010, С. 12–16.

30. Келемент А.В. Психолого-педагогічні підходи до характеристики педагогічної культури як наукової категорії. Професійна освіта : методологія, теорія та технології. 2017, С. 102–111.

31. Киричук О. Розвиток і самореалізація особистості в умовах освітнього закладу. Рідна школа, 2002, С. 28–30.

32. Козак Л.В. Компетентнісний підхід у професійній підготовці майбутніх викладачів вищої школи. Компетентнісний підхід у сучасній університетській освіті: збірник наукових праць. Рівне: НУВГП, 2011. С. 94–101.

33. Кондрашова Л. Формуючий потенціал навчання в сучасній вищій педагогічній школі. Рідна школа, 2005. С. 12–15.
34. Кравцов В. Ідеї В.О. Сухомлинського про формування педагогічної культури вчителя. Наукові записки Кіровоградського ДПУ ім. В. Винниченка. Серія. Педагогічні науки, 52. Ч. 1, 2003. С. 142–146.
35. Крилова Н.Б. (1990). Формування культури майбутнього спеціаліста. К. : Вища школа 140 с.
36. Лавріненко О.А. Історія педагогічної майстерності : навч. посіб. для студентів пед. ВНЗ, аспірантів, вчителів. К. : Богданова А.М., 2009. 328 с.
37. Лозовий В.А. Культура міжособистісних відносин. Харків : Регіонінформ, 2003. 112с.
38. Лола В.Г. Технологічна культура вчителя трудового навчання : методичні рекомендації. Запоріжжя. ЗОІППО, 2005. 48 с.
39. Лосєва Н.М. Педагогічна культура викладача вищої школи у світлі сучасної освітньої парадигми. Гуманізація навчально-виховного процесу. Зб. наук. пр. Слов'янськ: Слов'янський держ. пед. ун-т, 2003. С. 274–277.
40. Ляшко Л., Ляшко М. Удосконалення педагогічної культури вчителя у творчій спадщині В. Сухомлинського. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія. Педагогіка, 2009. С. 23–26.
41. Мешко О., Мешко Г. Формування педагогічної спрямованості як умова становлення професійної культури вчителя. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія. Педагогіка, 2007, С. 79–82.
42. Микитюк І. Педагогічна культура вчителя в контексті сучасної культурно-освітньої ситуації. Вища школа, 2009. С. 93–101.

43. Міненко Г. Формування професійно-педагогічної культури вчителя в умовах модернізації змісту освіти. Освіта. Технікуми, коледжі, 4, С. 13–14.
44. Никитина Н.Н. Становление культуры профессионально-личностного самоопределения учителя : монография. М. : Прометей, МГПУ, 2002. 316 с.
45. Нікіфорова І. Педагогічна культура як складова фахової комунікативної культури майбутнього вчителя (теоретичний аналіз). Рідна школа, 2007. С. 52–55.
46. Омеляненко І.О. Культура спілкування вчителя фізичної культури як елемент його педагогічної компетентності. Формування професійної культури вчителя в контексті інтеграції України в європейський освітній простір : матеріали регіонального науково-практичного семінару. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2007. С. 93–95.
47. ОнацьО. Педагогічна культура керівника. Директор школи. Шкільний світ, 2, С. 4–9.
48. Палеха Ю.І. Ключі до успіху, або організаційна та управлінська культури : навч. посіб. 2-ге вид. доп. К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2002. 337 с.
49. Пальчевський, С.С. Акмеологія – поклик майбутнього. Акмеологія в Україні : теорія і практика. К. : КУ ім. Б. Грінченка, 2010. С. 7–13.
50. Пальшкова І.О. Практико-орієнтований підхід у формуванні професійно-педагогічної культури вчителів початкової школи : монографія, 2009. 339 с.
51. Панасюк О. Формування педагогічної культури студентів у позааудиторній діяльності. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія. Педагогіка, 2008. С. 29–32.

52. Педагогічний словник. [за ред. М.Д. Ярмаченка]. К. : Пед. думка, 2001. 516 с.
53. Підласий І.П. Практична педагогіка або три технології : інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти. К. : Видавничий Дім «Слово», 2004. 616 с.
54. Пономаренко Т.О. Культура – як оновлення...: аналіз підходів до визначення дефініції «культура». Гуманітарні науки, 2007, С. 66–71.
55. Принципи інноваційної професійної діяльності викладача вищої школи / Л.В. Козак. Педагогічний процес: теорія і практика : зб. наук. пр. / засн.: Київський університет імені Бориса Грінченка, Благодійний фонд ім. Антона Макаренка; [голов. ред. С.О. Сисоєва]. – Вип. 2. 2011. С. 112-119.
56. Прокопенко І.Ф., Євдокимов В.І. Педагогічні технології: навч. посібник. Харків : Колегіум, 2005. 224 с.
57. Радул В.В., Кравцов В.О., Михайліченко М.В. Основи професійного становлення сучасного вчителя: навчальний посібник. Кіровоград, «Імекс-ЛТД», 2007. 252 с.
58. Радул В.В. Педагогічна культура та соціальна зрілість вчителя: навч. посібник. Кіровоград: АВС, 2000. 360 с.
59. Савченко К.Ю. (2011). Комунікативний потенціал як складова педагогічної підготовки майбутніх фахівців. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка. Тернопіль : ТНПУ, 2011.С. 35–39.
60. Свідерська Г. (2007). Чуйність як морально-психологічний компонент професійної культури вчителя. Формування професійної культури вчителя в контексті інтеграції України в європейській освітній простір. Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, С. 30–32.

61. Сисоєва С.О., Бондарева Л.І. Педагогічні технології професійної освіти: навчальний тренінг: навч.-метод. посібник. Київ, ВМУРОЛ «Україна», 2006. 162 с.

62. Сіткар В.І., Стрельчук Я. Професійна культура вчителя в контексті конкурентоспроможності України в європейській системі вищої освіти. Формування професійної культури вчителя в контексті інтеграції України в європейський освітній простір : матеріали регіонального науково-практичного семінару. Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2007. С. 78–80.

63. Сластенін В.А. Професійно-педагогічна культура в системі вищої освіти. К. :, 2000. С.7–14.

64. Спірін Л.Ф. Педагогіка розв'язку навчально-виховних задач. К., 2000. 107 с.

65. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором. Вибрані твори в 5 т. К. : Рад. шк, Т. 4, 1997. С. 393–626.

66. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студ. вищ. пед. закл. освіти. К. : Вид-во центр «Академія», 2001. 528 с.

67. Чайка В.М. Саморегуляція педагогічної діяльності як засіб формування професійної культури майбутнього вчителя. Формування професійної культури вчителя в контексті інтеграції України в європейський освітній простір : матеріали регіонального науково-практичного семінару. Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2007. С. 6–10.

68. Чорна С.С. Дослідження стану сформованості мотиваційного компонента педагогічної культури магістрів. Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. праць / редкол.: Т.І. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя. 2007. Вип. 47. С. 356–363.

69. Щербань П. Педагогічна культура – фундаментальна основа професійно-педагогічної діяльності майбутніх учителів. Вища освіта України, 2005. С. 66–73.

70. Янкович О.І. Формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя в процесі вивчення педагогічних дисциплін. Формування професійної культури вчителя в контексті інтеграції України в європейський освітній простір : матеріали регіонального науково-практичного семінару : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. С. 10–13.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Типологія визначень культури (А. Кребер, К. Клакхон)

№	Тип визначення	Змістова характеристика визначення	Приклад визначення
1	Описові	Акцент робиться на перелік усього того, що охоплює поняття культури	Культура – комплекс, що включає знання, вірування, мистецтво, мораль, закони, звичаї, а також інші здібності і навички, засвоєні людиною як членом суспільства (Е. Тейлор)
2	Історичні	Акцентуються процеси соціального спадкоємства, традиція	Культура – це соціально успадкований комплекс способів діяльності і переконань, що становлять тканину нашого життя (Е. Сепір)
3	Нормативні	Визначення, що орієнтуються: на ідею способу життя; на уявлення про ідеали і цінності	Культура – це матеріальні і соціальні цінності будь-якої групи людей (інститути, звичаї, установки, поведінкові реакції) незалежно від того, чи йде мова про дикунів чи цивілізованих людей (У. Томас)
4	Психологічні	Визначення, в яких упор робиться на сукупність пристосувань людини до її життєвих умов	Культура – соціологічне позначення для навченої поведінки, тобто поведінки, яка не дана людині від народження, не зумовлена в його зародкових клітинах як у ос або соціальних мурашок, а повинна засвоюватися кожним новим поколінням наново шляхом

			навчання у дорослих людей (Р.Бенедикт)
5	Структурні	Увага акцентується на структурній організації культури	Культура – це кінець кінцем не більше ніж організовані реакції членів суспільства, що повторюються (Р. Лінтон)
6	Генетичні	акцент робиться на ідеях; підкреслюється роль символів; культура визначається як щось, котре походить з того, що не є культура.	Культура – це відносно постійний нематеріальний зміст, що передається в суспільстві за допомогою процесів усупільнення (Г. Беккер) Культура – це ім'я для особливого порядку, або класу феноменів, а саме: таких речей і явищ, які залежать від реалізації розумової здатності, специфічної для людського роду, яку ми називаємо «символізацією» Те, що відрізняє людину від тварин, ми називаємо культурою (В. Оствальд)

Додаток Б

Таблиця Б.1

Основні підходи до визначення культури (за Л.Є. Кертманом)

№ з/п	Підхід	Суть підходу	Приклади визначень даного підходу
1	Антропологічний	Полягає у визнанні самоцінності культури кожного народу, а також у визнанні рівноцінності усіх культур на землі	Культура – це усе, що створено людиною, будь то матеріальні предмети, зовнішня поведінка, символічна поведінка або соціальна організація (Л. Бернард) Культура – це спосіб життя, який наслідує спільність або плем'я (К. Уіслер)
2	Соціологічний	Культура трактується як чинник утворення і організації життя будь-якого суспільства. Мається на увазі, що в кожному суспільстві є деякі культуротворчі «сили», що спрямовують його життя за організованою, а не хаотичною траєкторією розвитку. Культурні цінності створюються самим суспільством, але вони ж потім і визначають розвиток цього суспільства, життя якого починає все більше залежати від створених їм цінностей	Культура – це успадковані винаходи, речі, технічні процеси, ідеї, звичаї і цінності (Б. Малиновський) Культура – міцні вірування, цінності і норми поведінки, які організовують соціальні зв'язки і роблять можливою загальну інтерпретацію життєвого досвіду (У. Беккет) Культура – це мова, вірування, естетичні смаки, знання, професійна майстерність і всякого роду звичаї (А. Радкліфф-Браун)
3	Філософський	Відрізняється від інших тим, що шляхом аналізу в житті суспільства виділяють деякі риси, характеристики, закономірності. Їх-то і	Культура – це шлях від замкнутої єдності через розвинене різноманіття до розвиненої єдності (М. Зиммель)

		<p>розуміють як те, що складає основу культури або причину її розвитку. І культура розуміється як «зміст» або як «спосіб буття» суспільства</p>	<p>Культура – це відносно постійний нематеріальний зміст, що передається в суспільстві за допомогою процесу соціалізації (М. Беккер) Культура – це символічний вираз, що корениться в підсвідомому і привноситься до суспільної свідомості, де він зберігається і залишається в історії (Д. Реджин)</p>
--	--	---	---

Додаток В

Анкета «Педагогічна культура майбутнього викладача»

1. Поясніть, як Ви розумієте поняття педагогічна культура»?

2. Визначте за рівнем значущості рейтинг рис сучасного викладача закладу професійно-технічної освіти таким чином: навпроти зазначених якостей вказувати порядковий номер серед наявних рис, причому 1- найвагоміший, 2- менш значущий.

№ з/п	Професійно-особистісні якості	Ранг

1. Тактовність
2. Співпраця з підлеглими
3. Комунікативність
4. Уважність
5. Творчість
6. Організованість
7. Ерудиція
8. Охайність
9. Відповідальність
10. Професіоналізм
11. Демократичність
12. Гуманність
13. Принциповість
14. Повага до людей
15. Висока культура
16. Ввічливість
17. Толерантність
18. Володіння собою
19. Чесність

20. Здатність до ризику

3. Чи вважаєте Ви за необхідне розвиток власної (для викладачів):
а) так; б) ні; в) не знаю.

4. Якщо Ви прагнете розвивати власну педагогічну культуру, то з якою метою (для викладачів)?

5. Назвіть рівень педагогічної культури, притаманний Вашому наставнику

а) високий; б) достатній; в) низький

6. Визначте стиль роботи викладача, де Ви проходили виробничу практику :

авторитарний; демократичний; ліберальний.

7. Назвіть шляхи розвитку педагогічної культури майбутнього викладача.

Дякуємо за співпрацю!

Додаток Г

Таблиця Г.1

Погляди на зміст поняття «педагогічна культура»

№ з/п	Автор / рік видання	Погляди на зміст наукового поняття «педагогічна культура»
1.	Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студ. вищ. пед. закл. освіти. К. : Вид-во центр «Академія», 2001. 528 с.	ступінь і спосіб творчої самореалізації особистості в різних видах педагогічної діяльності та спілкування, спрямованих на засвоєння, передавання і створення педагогічних цінностей і технологій
2.	Ісаєв І.Ф. Професійно-педагогічна культура викладача. К. : «Академія», 2002. 208 с.	міра творчої самореалізації у різних видах діяльності, що спрямована на засвоєння, передавання педагогічних цінностей і технологій та передбачає категоріальний ряд: культура особистості, культура педагогічної діяльності, культура педагогічного спілкування
3. 4.	Щербань П. Педагогічна культура – фундаментальна основа професійно-педагогічної діяльності майбутніх учителів. <i>Вища освіта України</i> , 2005. С. 66–73.	система цінностей – регуляторів педагогічної діяльності; передумова, мета, засіб, інструмент педагогічної діяльності, рівень самореалізації в ній; концентроване вираження особистості педагога
5.	Лола В.Г. Технологічна культура вчителя трудового навчання: Методичні рекомендації. Запоріжжя. ЗОШПО, 2005. 48 с.	узагальнений показник професійної компетентності, як матеріальну і духовну культуру, культуру розумової праці, спілкування, мислення, професійної самоосвіти, наукової організації праці, антропологічну культуру
6.	Гриньова В. Педагогічна культура викладача вищого навчального закладу. <i>Вища освіта України</i> , 2006. С. 58–61.	феномен вияву власного «Я» у професійно-педагогічній діяльності через єдність цілей, мотивів, знань, умінь, якостей, здібностей, стосунків, об'єднаних у певну систему педагогічних цінностей
7.	Мешко О., Мешко Г.	особистісно опосередкований

	Формування педагогічної спрямованості як умова становлення професійної культури вчителя. <i>Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія. Педагогіка, 2007, С. 79–82.</i>	педагогічний професіоналізм, що дозволяє здійснювати педагогічну діяльність на вищому рівні її соціальних, гуманітарних, моральних, власне педагогічних, наукових і спеціальних критеріїв
8.	Чорна С.С. Дослідження стану сформованості мотиваційного компонента педагогічної культури магістрів. Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. праць / редкол.: Т.І. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя. 2007. Вип. 47. С. 356–363.	внутрішній зв'язок сукупності інтелектуальних, загальнокультурних, духовних і моральних цінностей, професійних знань, умінь, навичок, педагогічної майстерності, необхідних для здійснення освітньо-виховного процесу
9.	Пальшкова І.О. Практико-орієнтований підхід у формуванні професійно-педагогічної культури вчителів початкової школи : монографія, 2009. 339 с.	складний динамічний процес поступового формування професійних знань, професійних умінь і професійно значущих якостей особистості
10.	Ляшко Л., Ляшко М. Удосконалення педагогічної культури вчителя у творчій спадщині В. Сухомлинського. <i>Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія. Педагогіка, 2009. С. 23–26.</i>	синтез високої національної свідомості, загальної культури, творчості, педагогічного досвіду, глибоких і всебічних знань, умінь, навичок, моральних якостей, позитивних рис характеру, які в цілому проявляються в його діяльності як велика сила навчально-виховного впливу і забезпечують високу ефективність праці
11.	Микитюк І. Педагогічна культура вчителя в контексті сучасної культурно-освітньої ситуації. <i>Вища школа, 2009. С. 93–101.</i>	частина загальнолюдської культури, яка інтегрує історико-культурний педагогічний досвід і регулює сферу педагогічної взаємодії
12.	Буряк В.К. Педагогічна культура теоретико-методичний аспект. К. : Деміург, 2005. 228 с.	Інтегральна характеристика педагогічного процесу, що включає єдність як безпосередньої діяльності людей з передачі

		накопиченого соціального досвіду, так і результати цієї діяльності, закріплені у вигляді знань, умінь, навичок і специфічних інструментів такої передачі від одного покоління до іншого
--	--	---

Додаток Д

Таблиця Д.1

Стан сформованості педагогічної культури

Компоненти педагогічної культури		Рівні		педагогічної		культури	
		<i>низький</i>		<i>середній</i>		<i>високий</i>	
		К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
Конст.	Мотиваційно-ціннісний	5	15,15	23	69,7	5	15,15
	Когнітивно - аксіологічний	5	15,15	22	66,67	6	18,18
	Конативно-діяльнісний	6	18,18	22	66,67	5	15,15
	Рефлексивно-особистісний	7	21,21	22	66,67	4	12,12
	загальний	6	18,18	22	66,67	5	15,15
Форм.	Мотиваційно-ціннісний	1	3,12	17	53,13	14	43,75
	Когнітивно - аксіологічний	3	9,38	16	50,0	13	40,62
	Конативно-діяльнісний	3	9,38	16	50,0	13	40,62
	Рефлексивно-особистісний	2	6,25	16	50,0	14	43,75
	загальний	2	6,25	16	50,0	14	43,75

Додаток Ж

Робоча програма спецкурсу «Основи педагогічної культури»

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
		<i>Денна форма навчання</i>
Кількість кредитів ECTS: 3	Галузь знань: 01 Освіта	
Загальна кількість годин: 90	Освітньо-професійна програма Професійна освіта (Технологія виробництва і переробка продуктів сільського господарства), спеціальність: 015 Професійна освіта спеціалізації 015.37 Аграрне виробництво, переробка сільськогосподарської продукції та харчові технології	Рік підготовки:
		2-й
		Семестр:
		3-й
Тижневих годин: аудиторних: 2 години, самостійної роботи студента – 2 години	Магістерський рівень вищої освіти	Лекції:
		8 год.
		Семінарські заняття:
		8 годин
		Вид контролю:
		залік

Примітка. Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить (%): для денної форми навчання – 8/14

Мета програми : ознайомлення із питаннями змісту педагогічної культури, її складовими та шляхами розвитку; стимулювання потреби розвитку власної педагогічної культури викладача; вдосконалення необхідних для педагогічної діяльності вмінь та навичок.

Завдання запропонованої програми :

- розвиток професійної компетентності педагога;
- розкриття сутності сучасних підходів до проблеми розвитку педагогічної культури майбутнього викладача.

Програма навчальної дисципліни

Тема 1. Педагогічна культура: сутність та ознаки (лекція).

Поняття культури: аксіологічний, діяльнісний та особистісний підходи.

Види культури: політична, правова, адміністративна, менеджерська, організаційна, інформаційна, соціально-психологічна, комунікативна, економічна.

Функції культури: людиноформуюча, передачі соціального досвіду (наступності), ціннісно-орієнтаційна, технологічна, комунікативна, пізнавально-перетворювальна тощо.

Основні складові професійної культури системний світогляд і модельне мислення; праксеологічна, рефлексивна і інформаційна озброєність; компетентність спілкування і управління; конкретно-предметні знання (І.А. Зязюн, Г.М. Сагач).

Педагогічна культура як одна із складових професійної культури : професіоналізм педагога та рівень його загальної культури.

Тема 2. Педагогічна культура майбутнього викладача, її роль в освітньому процесі.

Основні елементи педагогічної культури : рівень особистої культури; якості, необхідні сучасному педагогу; система знань, вмінь та навичок, необхідних для успішного освітнього процесу.

Тема 3. Основні шляхи розвитку педагогічної культури (практичне заняття).

Основні шляхи розвитку педагогічної культури: спеціальна освіта, обмін досвідом, самоосвіта тощо.

Тема 4. Технологія розвитку педагогічної культури.

Основні форми та методи розвитку педагогічної культури : лекційні, семінарські та практичні заняття; круглі столи; ділові та рольові ігри, тренінги; дискусії, дебати; самостійна робота з методичною літературою тощо.

Структура навчальної дисципліни

Назва тем	Кількість навчальних годин				
	всього	аудиторні	з них:		Самостійна робота студентів
			Лекції	Практичні, семінарські заняття	
Змістовий модуль 1.					
Тема 1. Педагогічна культура: сутність та ознаки	7	4	2	2	3
Тема 2. Основні шляхи розвитку Педагогічної культури	8	4	2	2	4
Тема 3. Формування оптимального стилю взаємодії	7	4	2	2	3
Тема 4 Мистецтво та техніка професійного спілкування	8	4	2	2	4
Разом за змістовим модулем	30	16	8	8	14
ВСЬОГО:	30	16	8	8	14

ЗМІСТОВІ МОДУЛІ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

I. Змістовий модуль: Технологія розвитку педагогічної культури.

Лекційний модуль:

Тема 1. Педагогічна культура сутність та ознаки.

Тема 2. Основні шляхи розвитку педагогічної культури.

Тема 3. Формування оптимального стилю педагогічної взаємодії.

Тема 4. Мистецтво та техніка педагогічного спілкування.

Практичний модуль:

1. Педагогічна культура: сутність та ознаки(семінар).

2. Педагогічна культура керівника, її роль в освітньому процесі.

3. Технологія розвитку педагогічної культури (семінар).

4. Формування оптимального стилю спілкування

Модуль самостійної роботи:

1. Види культури: політичний, правовий, адміністративний, менеджерський, організаційний, інформаційний, соціально-психологічний, комунікативний, економічний.

2. Функції культури: людиноформуюча, передачі соціального досвіду (наступності), ціннісно-орієнтаційна, технологічна, комунікативна, пізнавально-перетворювальна тощо.

3. Основні складові професійної культури.

4. Педагогічна культура як одна із складових професійної культури.

5. Основні шляхи розвитку педагогічної культури.

6. Основні форми та методи розвитку педагогічної культури керівника ЗВО.

7. Поняття про стиль спілкування.

8. Характеристика різних стилів спілкування.

9. Свідоме формування власного стилю керівництва.

10. Ознаки індивідуального стилю спілкування.

11. Загальна характеристика умов роботи майбутнього викладача закладів професійно-технічної освіти.

12. Шляхи оптимізації стилю керівництва.

13. Мистецтво та техніка ділового спілкування.

14. Шляхи вдосконалення педагогічної майстерності.

Методи навчання:

Основними методами навчання є лекція (усний виклад навчального матеріалу складного і великого за обсягом) та практичні заняття. Використовуються наочні методи навчання (ілюстрування, демонстрування) та проблемно-пошукові, які сприяють зв'язкам теорії з практикою.

З метою формування професійних компетенцій широко впроваджуються інноваційні методи навчання (лекції-презентації, використання відео-матеріалів), що забезпечують комплексне оновлення традиційного педагогічного процесу. Це, наприклад, комп'ютерна підтримка навчального процесу, впровадження інтерактивних методів навчання.

Методи контролю:

Використовуються такі методи контролю, як усний, письмовий та тестовий, які мають сприяти підвищенню мотивації студентів-майбутніх фахівців до навчально-пізнавальної діяльності.

Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів:

Залік.

Зараховано - студент засвоїв основні теми курсу, успішно виконав всі практичні та індивідуальні завдання. Вміє застосовувати здобуті теоретичні знання. Може допускати неточності в формулюванні відповідей, окремі помилки при виконанні практичних робіт.

Незараховано - студент має фрагментарні знання з усього курсу. Не володіє термінологією, оскільки понятійний апарат не сформований.

Не вміє викласти програмний матеріал. Практичні навички на рівні розпізнавання.

Модульний контроль (усна відповідь, письмова контрольна робота)

A5 (відмінно)	Студент має глибокі міцні і системні знання з матеріалу змістового модулю, вільно володіє понятійним апаратом. Вміє застосовувати здобуті теоретичні знання.
B 4 (добре)	Студент має міцні ґрунтовні знання, вміє застосовувати їх на практиці, але може допустити неточності, окремі помилки в формулюванні відповідей.
C 4 (добре)	Студент знає програмний матеріал повністю, має практичні навички ї, але недостатньо вміє самостійно мислити.
D 3 (задовільно)	Студент знає основні теми змістового модулю, але його знання мають загальний характер.
E 3 (задовільно)	Студент має прогалини в теоретичних знаннях та практичних вміннях. Замість чіткого термінологічного визначення пояснює матеріал на побутовому рівні.
F (незадовільно) з можливістю повторного складання	Студент має фрагментарні знання з матеріалу змістового модулю. Не володіє термінологією, оскільки понятійний апарат не сформований. Не вміє викласти програмний матеріал. Практичні навички на рівні розпізнавання.
FX (незадовільно) з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	Студент повністю не знає програмного матеріалу, не працював в аудиторії з викладачем або самостійно.

Рекомендована література

Базова: Підручники і посібники

1. Фіцула М. М. Педагогіка: Навчальний посібник для студ. вищ. пед. закл. освіти. К. : Вид-во центр «Академія», 2001. 528 с.
2. Прокопенко І.Ф., Євдокимов В.І. (2005). Педагогічні технології: [навч. посібник]. Харків : Колегіум, 2005. 224с.

Допоміжна

1. Адамів Г. Педагогічна інтуїція як складова педагогічної культури. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.. Серія Педагогіка*, 2008. С. 10–14.
2. Актуальні проблеми професійної освіти: навчально-методичний посібник / укл. О.А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2018. 352 с.
3. Алексіна Т.А. Прикладна етика. К., 2004. 209 с.
4. Андрущенко В.П. Модернізація педагогічної освіти України в контексті Болонського процесу. *Вища освіта України*, 2004. № 1. С. 3-7.
5. Боднар Л.С. . Педагогічна культура вчителя як основа його професійної компетентності у творчій спадщині В.О. Сухомлинського. *Педагогіка і психологія. Вісник АПН України*. К. «Педагогічна преса», 2006. С. 13–18.
6. Бойко І.І. Професійна компетентність керівника закладу освіти як складова його професійної культури . К., 2008. 206 с.
7. Буєва Л.П. Філософія, культура і освіта. Питання філософії. К., 2000. С. 3–55.
8. Буряк В.К. Педагогічна культура теоретико-методичний аспект. К. : Деміург, 2005. 228 с.
9. Васянович Г.П. Педагогіка вищої школи: навч.-метод. посібник . Львів: Ліга-Прес, 2000. 100 с.

10. Витвіцька С. С. Основи педагогіки вищої школи: підручник за модульно-рейтинговою системою навчання [для студентів магістратури]. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 384 с.
11. Волкова Н.П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі: навч-метод. посіб. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 360 с.
12. Гомонюк О. Педагогічні аспекти формування професійно-педагогічної культури майбутнього соціального педагога. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія. Педагогіка. Соціальна робота*. Вип. 15, 2008. С. 45–48.
13. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. 2 вид., доп. й випр. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.
14. Гриньова В. Педагогічна культура викладача вищого навчального закладу. *Вища освіта України*, 2006. С. 58–61.
15. Груць Г. Основи формування загальної і педагогічної культури майбутнього вчителя. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія. Педагогіка*, 2007, С. 28–32.
16. Данилова Г.С. Професіоналізм педагога на порозі третього тисячоліття. *Освітянські відомості*, 2002. С. 2–5.
17. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. Навч. посіб. К. : Академвидав, 2004. С. 352.
18. Дорогих Р. Навчальна взаємодія суб'єктів педагогічного процесу. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки*: зб. наук. праць. Київ-Запоріжжя, 2004. С. 46–49.
19. Дубасенюк О.А. Професійна педагогічна освіта: методологія. теорія, практика : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. 376 с.
20. Жуков Г.Н., Матросов П.Г. Загальна та професійна педагогіка. К: Альфа-М : ИНФРА-М, 2013. С. 448.

Інформаційні ресурси

1. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG) // [Електронний ресурс]. –

Режим доступу:

http://www.enqa.eu/indirme/esg/ESG%20in%20Ukrainian_by%20the%20British%20Council.pdf.

2. Закон "Про вищу освіту"// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

3. Рашкевич Ю.М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://erasmusplus.org.ua/korysna-informatsiia/korysni-materialy/category/3-materialy-natsionalnoi-komandy-ekspertiv-shchodo-zaprovadzhennia-instrumentiv-bolonskoho-protseu.html?download=82:bolonskyi-protseu-nova-paradyhma-vyshchoi-osvity-yu-rashkevych>.